This article from Netherlands Journal of Legal Philosophy is published by Boom juridisch and made available to anonieme bezoeker

C.J.H. Jansen, J.M. Smits & L.C. Winkel (red.), 16 Juristen en hun filosofische inspiratie, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2004, 232 p.

Met de zestien bijdragen van dit boek zoekt de redactie aansluiting bij een traditie van *Ars Aequi*: belangstelling voor de grondslagen van het positieve recht. Daartoe heeft zij schrijvers uitgenodigd om van zestien juristen de wetenschaps-, rechts-, staatstheoretische of filosofische ideeën te beschrijven waardoor de betreffende jurist zich heeft laten inspireren. De auteurs hadden een duidelijke schrijfopdracht, waaraan vrijwel iedereen zich heeft gehouden: een korte biografie, bespreking van methodologische werkwijze of filosofische achtergrond, een afrondende evaluatie en bibliografische schets. Onnodige uitweidingen van wijsgerige, juridische of portretzuchtige aard zijn op een enkele uitzondering na afwezig. Hierdoor is de bundel voor zowel juristen, filosofen als leken goed leesbaar.

De redacteurs hebben het boekje ingeleid met een schets van de verhoudingen tussen rechtsgeleerdheid, wetenschap, (rechts)filosofie en rechtsvinding aan de vooravond van de twintigste eeuw. Drie ontwikkelingen vormen de achtergrond voor de wetenschappelijke arbeid van de hier behandelde juristen: (1) een grote belangstelling voor dogmatiek, methode en begripsvorming, (2) een teruggekeerde (?) aandacht voor theoretische en filosofische vragen over gerechtigheid, en (3) een verscherping van het debat over de verhouding van de wet tot de andere rechtsbronnen, over de verhouding tussen wetgever en rechter, en over de door de rechter te hanteren methoden en wetsuitleg. De introductie wordt uitgeleid met een opsomming van inspiratiebronnen (die niet helemaal overeenkomt met de bijdragen in de bundel!). Er is geen nawoord of conclusie.

This article from Netherlands Journal of Legal Philosophy is published by Boom juridisch and made available to anonieme bezoeker

Wat de behandelde juristen betreft: het blijft kiezen en daar valt altijd wel wat op af te dingen. Ze zijn geboren in de tweede helft van de negentiende eeuw en de eerste van de twintigste eeuw, ze zijn overleden, ze zijn allemaal man, het zijn wel erg veel privatisten en ze zijn 'niet zo gekozen dat iedere methodologische, theoretische of filosofische stroming is vertegenwoordigd' (p. 13). De keuze van de behandelde juristen lijkt vooral gebaseerd op de *juridische* verdiensten.

De eersten in de bundel zijn rechtspositivist. *H. Krabbe* (1857-1936) wordt getypeerd als een romantisch utopist, voor wie de geschiedenis van recht en staat een heilsgeschiedenis is, die wordt voleindigd in de erkenning van de soevereiniteit van het recht. Krabbe's rechtspositivisme laat geen heteronome filosofische inspiratie of empirische kritiek toe, hetgeen het *normatief* karakter van zijn notie van rechtsbewustzijn problematisch maakt. Het positivisme van *J.Ph. Suijling* (1869-1962) is wars van elke utopie. Hij afficheerde zich als empirisch positivist in de lijn van August Comte, dat inhoudt dat empirische kennis zich onderscheidt van andere voorstellingen, omdat het op grond van ervaring is opgebouwd en overeenkomstig de noodzakelijke wetten van het zuivere denken. De empirische kennis van de jurist bestaat in het door de soevereine staat afgekondigde recht, hetgeen hij naar de wetten van het denken te systematiseren heeft.

Vanwege zijn uitgangspunt in het interne perspectief van de rechter wordt het gedachtegoed van *P. Scholten* (1875-1946) geplaatst in een neokantiaanse traditie. Gray ('wet is geen recht maar bron van recht') en Kelsen ('recht als dynamisch systeem') zijn na het christelijk geloof de belangrijke inspiratiebronnen. De rechtstheoretische invloed van *E.M. Meijers* (1880-1954) is niet groot geweest, uiteraard in tegenstelling tot zijn invloed op het burgerlijk recht. Zijn rechtstheoretische opvattingen zijn in zoverre relevant, dat zij licht werpen op Meijers ontwerp van het Nieuw Burgerlijk Wetboek.

Twee juristen in de bundel maakten deel uit van de Bolland-kring, waar de filosoof Hegel centraal stond (*nota bene:* Kant was niet de leermeester van Hegel, p. 81!). Geïnspireerd door het dialectisch denken van Hegel begrijpt de privatist *J. Eggens* (1891-1964) iedere rechtsnorm als deel van een concreet geheel. Daarom moet de rechtsnorm getoetst worden aan de gerechtigheid. Of Eggens Hegel zélf heeft gelezen valt overigens te betwijfelen (p. 83). Dit is geenszins het geval bij de jonggestorven *B.M. Telders* (1903-1945). Hij promoveerde op het volkenrecht bij Hegel, dat wordt gekenmerkt door een permanente onvolmaaktheid (het is 'sóllendes Recht') maar daarmee niet door on-werkelijkheid. Het is een voortdurende verwerkelijking van de vrijheid.

This article from Netherlands Journal of Legal Philosophy is published by Boom juridisch and made available to anonieme bezoeker

Bij de strafrechtjurist *W.P.J. Pompe* (1893-1968) worden de klassieke richting (Cesare Beccaria), de visie van Lombroso op de mens als geboren misdadiger, het ethisch humanisme, de koppeling van barmhartigheid aan vergelding in het Roomsche geloof, en het socialisme als inspiratiebronnen aangewezen. *M.P. Vrij* (1895-1955), eveneens strafrechtjurist, is bekend van zijn afkorting 'a.v.a.s.' en zijn leer van 'subsocialiteit', die inhoudt dat straf niet alleen onrecht en schuld dient te vereffenen, maar ook de maatschappelijke 'minustoestand.' (Dat G.E. Mulder 'invloed van het neo-kantianisme' ziet in het 'systeemdenken van Vrij' had onvermeld kunnen blijven).

Uitgesproken eclectisch zijn de volgende juristen. *M.G. Levenbach* (1896-1981) heeft als 'grondlegger van de wetenschappelijke beoefening van het arbeidsrecht in Nederland' een veelvoud aan beginselen in de systematiek van het arbeidsrecht verweven. *G.E. Langemeijer* (1903-1990) put eclectisch uit een combinatie van wijsgerige inzichten, die elk afzonderlijk zijn terug te vinden in het historisch deel van zijn 'Inleiding in de rechtsfilosofie.' Als agnost houdt hij er 'bescheiden maar redelijke' uitgangspunten op na, hetgeen wordt geïllustreerd aan de hand van zijn conclusies bij onder meer het 'Pornobladenarrest' en het 'Krakersarrest.' *I. Kisch* (1905-1980) wordt getypeerd als een eclecticus met brede belangstelling voor onder meer Mach, Poincaré, Stammler, Hegel, Austin, Ehrlich en in het bijzonder Radbruch en Fuller.

Religieuze inspiratie speelt niet alleen bij Scholten een belangrijke rol. De katholiek *P.W. Kamphuisen* (1887-1961) zag het natuurrecht als een ordening voor het recht; niet op praktisch gebied, maar als wijsgerige grondslag voor recht en staat, in het bijzonder als grondslag voor de begrenzing van de staatsmacht. De remonstrant *G.J. Wiarda* (1906-1988) heeft erg veel belangstelling voor het jansenisme, in het bijzonder voor Blaise Pascal. Van directe invloed is echter geen sprake, voornamelijk omdat hij het radicale rechtspositivisme van de jansenisten niet deelt. Er is wel aanwijsbare invloed van Montesquieu in Wiarda's *Drie typen van rechtsvinding*. *A.M. Donner* (1918-1992) gelooft als calvinist in een teleologische

orde in het universum. Hij ziet, hierin geïnspireerd door de traditie van Dooyeweerd, de staat als een samenlevingsverband náást andere verbanden, hetgeen impliceert dat ideologie en religie buiten het staatsrecht gehouden moeten worden. Daarom noemt hij zich een relativist en scepticist in staatstheoretisch opzicht. *H.J. van Eikema Hommes* (1930-1984) stond volledig in de school van de 'Wijsbegeerte der Wetsidee' van de zojuist genoemde Dooyeweerd. De auteur constateert dat door de soms 'overspannen theoretische kaders' zijn inzichten de generatiegrens niet hebben overleefd.

J. ter Heide (1923-1988) is de initiator van de functionele rechtsleer waarin speltheoretische kaders op de algemene rechtsleer worden betrokken. Ter Heide werd hierin vooral geïnspireerd door de fenomenologie van Merleau-Ponty, die een 'antropologisch oriëntatieschema' ontwikkelde ten aanzien van een speelruimte van de mens in zijn relaties tot de wereld en de wijze waarop hij die wereld al handelende constitueert tot een zinvol op hemzelf betrokken sfeer.

This article from Netherlands Journal of Legal Philosophy is published by Boom juridisch and made available to anonieme bezoeker

Opvallend is dat het begrip 'filosofische inspiratie' kennelijk wel heel ruim moet worden verstaan wil men ook werkelijk van zulks kunnen spreken. Het gaat dan om methodische beginselen of ideeën van metajuridische aard, maar ook om (a)religieuze inspiratie, die soms wijsgerig is uitgewerkt in bijvoorbeeld het natuurrecht, de 'wijsbegeerte der wetsidee' of het humanisme. Soms blijkt het zelfs nu niet mogelijk om een jurist op een filosofische stroming of filosoof terug te voeren. De meesten citeren een veelvoud aan bronnen, waarbij het niet altijd duidelijk wordt door wie de jurist nu werkelijk geïnspireerd was.

Dat maakt het moeilijk om ook van de *doorwerking* van wijsgerige inspiratie te spreken. De uiteindelijke denkkeuze van de jurist zou zijn inspiratiebron verraden, terwijl zijn keuze ook op andere, bijvoorbeeld rechtssystematische, gronden zou kunnen zijn gemaakt. Het gevaar van een cirkelredenering ligt hier op de loer. Wat in de doorwerking dan ook meestal ter sprake komt is niet zozeer de doorwerking van de wijsgerige *inspiratie*, als wel de metajuridische *inzichten* van de besproken jurist. Slechts bij enkele van de hier besproken juristen (e.g. Suijling, Ter Heide, Van Eikema Hommes) is sprake van een expliciete hermeneutiek van rechtstheoretische grondslag naar juridisch werk. Wellicht is dat kenmerkend voor het pragmatisme van de Nederlandse juristerij.

Jonathan E. Soeharno (Utrecht)